

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ

простір сучасного педагогічного університету

та професіоналізм його випускників

СМОЛІНСЬКА О. Є.

УДК 378.1

ГЛИБОКІ зміни інституційного характеру, що відбуваються зараз в українській освіті як закономірний результат попередніх років реформування галузі, зумовлюють активні дискусії й у фаховому, і в широкому соціальному середовищі. Їх зміст є кардинально різним: від огульного заперечення (зазвичай від осіб, мало причетних до функціонування системи) до цілковитого захоплення (переважно від „стернових” реформ). Вочевидь, обидві позиції є вразливими, оскільки виражають некритичне ставлення до освітніх процесів з тією лише відмінністю, що в першій групі – до минулих, а в другій – до майбутніх.

Проблема вищої освіти, особливо педагогічної, часто є питанням співвідношення особистісного та організаційного компонентів, їх пропорційності, взаємодій, тобто проблемою буття людини в певному соціальному середовищі, зокрема аспектів вибору, адаптації, обміну цінностями тощо. Це співзвучно з одвічною проблемою вибору середовища проживання, як у первісних людей: жити в печері, створеній природою, харчуватися зібраними чи впольованими продуктами чи звести собі прихисток, займатися землеробством, скотарством; іншими словами, жити в штучно створеному світі культури чи поза ним. Історичний досвід людства показав раціональність вибору культурного буття. Зараз активізувалось обговорення зв'язку між освітою та культурою, ступеня їх взаємопроникнення, деколи виникає думка про необхідність чіткого їх розмежування, як це вже було в радянський час, коли освітою вважали діяльність, сконцентровану навколо партії, а педагогікою — науку в тому ж діапазоні; культура ж повинна була неод-

мінно мати матеріальні обриси, бути представленою відповідними артефактами (вишиванками, посудом, піснями, танцями, мовленнєвими етикетними формами тощо). Водночас історико-філософські, педагогічні джерела (М. Бердяєв, В. Біблер, Г. Гадамер, М. Гайдеггер, С. Гессен, П. Наторп, О. Шпенглер та ін.), сучасні дослідження (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Бех, М. Каган, Г. Філіпчук) указують на те, що освіта й культура є насправді єдиносущими, як і наука та освіта. Таким чином, гармонійне поєднання цього триумвірату цивілізації мало б забезпечувати становлення такого типу особистості, який зможе успішно жити у швидкозмінних зовнішніх обставинах, залишаючись внутрішньо цілісним та водночас інтегрованим (шляхом соціалізації) у суспільні засади, які зазвичай називають загальнолюдськими цінностями. Що ж до інституційного забезпечення становлення такого типу особистості, то найбільш сприятливим середовищем культурно-освітньо-наукового життя є університет. Саме тому тенденція минулих років в Україні, завдяки якій з'явилося чимало навчальних закладів такого типу, є об'єктивною, стратегічно виправданою. Ще одним фактором, який актуалізує університет як необхідну для становлення молодого покоління освітню організацію, є його особливий просторово-часовий спосіб існування в культурі, завдяки якому забезпечується інституційна цілісність освітньої системи, тяглість освітньої традиції. Попри існуюче в науково-педагогічних колах розуміння цієї проблеми, активне її опрацювання з філософських, педагогічних, культурологічних поглядів, ще не вироблено позицій, які б поєднували культуру, освіту й науку на перерізі університетської педагогічної освіти та професіоналізму випускників педуніверситетів. Крім того,

найбільш поширеним під час дослідження проблем педагогічної науки і практики, зважаючи на численність та різноманітність виявів та контекстів, досліджуваних ученими, залишається феноменологічний підхід. Він часто цілком виправданий, оскільки сприяє швидкому накопиченню інформації та її руху в напрямі підкріплення досвідом, „зручний” щодо дисертаційних робіт. Водночас цей же підхід обмежує можливості власне теоретичного осмислення, тобто в сучасних інформаційно насичених умовах перетворюється на фактор стагнації, розмежовуючи знання та їх практичне застосування через неможливість реалізації концептуальних, фундаментальних підходів, отже, і розробки загальних положень, забезпечення інституційної цілісності освіти як системи і як процесу.

Погоджуючись із тим, що феноменологічне вивчення професіоналізму педагога є безсумнівно корисним, базуючись на узагальненні накопиченого у професійному та соціальному середовищах досвіду оцінки „корисності” тих чи тих педагогічних явищ, вважаю, що такі дослідження можна розширити за рахунок залучення до феноменологічного аналізу культурних контекстів професіоналізму. Серед чинників феноменологічного характеру, що впливають на формування професіоналізму педагога, зокрема вчителя/вихователя, вагомим є вивчення середовища його становлення, що називають у педагогічних дослідженнях по-різному: організаційне, виховне, інформаційне, організаційне середовище тощо. Не заперечуючи впливовості середовищ та поставивши за мету все ж таки розширити можливості дослідження феномена педагогічного професіоналізму, слід зауважити, що середовище є доволі статичним утворенням, до того ж, беручи до уваги наслідки НТР, виявляє тенденцію до анахронізму, адже поки внутрішнє середовище остаточно сформується (через його інертність на це необхідно чимало часу), зовнішнє встигає суттєво змінитися. Отже, більш прийнятним щодо категорії професіоналізму педагога є поняття простору, а оскільки в темі статті йдеться про професіоналізм педагога в єдності з культурно-освітнім простором сучасного педагогічного

університету, то і його аналіз варто здійснювати саме в цьому полі.

Вище було згадано, що аналізована категорія професіоналізму має свої витоки — здобуту/отриману освіту. Тенденція щодо перетворення педагогічних інститутів на університети, доволі відчутна в Україні з середини 90-их рр. ХХ ст., за цей час вичерпала свій потенціал у кількісному плані й зараз, зважаючи на закони діалектики, мала б переходити до фази якісних змін. Їх перспективи помітні насамперед у тому, що сутність університету як специфічної соціокультурної єдності повинна змінити не тільки організаційно-педагогічні підходи, зокрема контент і пропорції дисциплін у навчальному плані, але й спосіб формування професійної особистості за принципом гармонійності форми та змісту внутрішніх та зовнішніх факторів, зокрема навчальних, виховних, соціалізаційних, культурних тощо. Так, професіоналізм, що зароджується в університетських „нетрях”, за своєю природою повинен бути більш гуманним порівняно з інститутським, училищним, відповідати індивідуальній сутності особистості, не обмежувати її свободу, а, навпаки, розширювати її за рахунок багатомірності власного культурно-освітнього простору, не формувальним у прямому значенні цього слова (на практиці трапляється — деформувальним щодо особистості за професіональним взірцем), а таким, що творить активну, різнобічну індивідуальність професіонала.

Звичайно, що такий підхід до вивчення питання про джерела професіоналізму є ідеальним, але феноменологічно він цілком виправданий, тому що дозволяє „роздивитися” нематеріальну сутність професіоналізму крізь нематеріальну ж таки природу культурно-освітнього простору університету, тобто, перефразовуючи вислів Парацельса, „вивчати подібне подібним”.

Якщо виходити з визначення А. Бондаревської про те, що культурно-освітній простір — це „зумовлений часом спосіб існування, взаємодій, взаємної детермінації освіти й культури, буття освіти у світі культури, а культури — у світі освіти” [1], визначення професіонала, поданого Є. Климовим, про те, що „професіонала слід розглядати як складну систему, що має не тільки зовнішні функції („віддачу”),

У але й найнеобхідніші складні та різноманітні внутрішні, зокрема психічні, функції” [2, с. 386]; визначення місії університету Х. Ортеги-і-Гаскета, „що його найголовніше завдання – „пронести” людини: це він повинен вчити її всій культурі її часу, відкривати для неї з ясністю і точністю величезний сучасний світ, у який її життя повинне вклинитися, щоби стати автентичним” [4, с. 18 – 19], то отримаємо зв’язок між сутністю поняття професіоналізму та його джерелами – культурно-освітнім простором та університетом, об’єднаними змістово в культурно-освітній простір університету.

Отже, культурно-освітній простір педагогічного університету повинен бути основним чинником, що зумовлює таку якість, як професіоналізм педагога (у цій статті – учителя/вихователя), що, своєю чергою, визначається низкою внутрішніх якостей, водночас виділяючи їх. Тобто феноменологічно педагогічний професіоналізм, будучи похідним від культурно-освітнього простору університету, поступово розвивається за рахунок накопичення досвіду, залучення у професійну діяльність інших дієвих факторів: людей, організацій, інституцій.

Фонд „Ефективне управління” у своєму „Звіті про конкурентоспроможність регіонів України 2012” визначив 12 складників конкурентоспроможності, згрупувавши їх як такі, що забезпечують основні 3 типи економік (факторно-орієнтованої, орієнтованої на ефективність, інноваційно-орієнтованої). Складниками 4 і 5 у цьому переліку є, відповідно, „Охорона здоров’я та початкова освіта” і „Вища освіта та професійна підготовка”, при цьому складник 4 закриває факторно-орієнтовані економіки, а фактор 5 відкриває економіки, орієнтовані на ефективність. Таким чином, різні рівні освіти, їхні показники є необхідними та достатніми критеріями переходу між типами економік. При цьому початкова освіта разом із охороною здоров’я забезпечують рівень економічної ефективності на робочому місці, впливають на утворення додаткової вартості, отже, за висновками фахівців, „у довготривалій перспективі важливо уникнути значних скорочень ресурсів у вказаних найважливіших галузях, незважаючи на необхідність зменшення видатків державних бюджетів з метою зниження дефіциту й боргового тиску” [4, с. 14]. У зв’язку із цим особливою актуальності набуває освіта вчителів, що в сучасних умовах нерідко здійснюється в педагогічних чи класичних університетах. Ключовою ланкою розвитку всіх наступних освітніх напрямів визнається саме ця. Що ж до вищої освіти і професійної підготовки, то їхня якість, на думку дослідників, постаючи посилювачем ефективності, відкриває нові можливості для економік, що „намагаються рухатися вперед шляхом створення додаткової вартості, не обмежуючись звичайними виробничими процесами і продукцією” [4, с. 14], при цьому особливу увагу тут відводять створенню можливостей для безперервного професійного навчання. Зокрема кількісні дані [4, с. 54] засвідчують, що за складником „Охорона здоров’я та початкова освіта” середній показник в Україні становить 5,75 бала (5,5 – у найгіршому регіоні, 6,0 – у найкращому – Чернівецька область), що порівняно з іншими країнами світу вище від середнього – 4,85 бала (2,9 – у найгіршій країні, 6,8 – у найкращій). За показником „Вища освіта і професійна підготовка” показники такі: середній по Україні – 4,6 бала (4,1 – у найгіршому регіоні, 5,1 – у найкращому – Харківська область); серед інших країн середній показник становить 4,05 бала (1,9 – у найгіршій країні, 6,2 – у найкращій). Область, що отримала найнижчі бали за обома цими показниками, у загальноукраїнському рейтингу – на переостанньому, двадцять шостому, місці [4, с. 74 – 75]. Під час нарахування рейтингу щодо охорони здоров’я та початкової освіти останній відводилося 50% питомої ваги, а складнику загалом – 25% серед базових вимог факторно-орієнтованих економік і враховувалися такі показники, як якість та охоплення початковою освітою [4, с. 19]. Щодо складника „Вища освіта і професійна підготовка”, то її питома вага серед факторів економік, орієнтованих на ефективність, становила 17%, при цьому було враховувано: середня та вища освіта (33%); якість освіти, зокрема якість системи освіти, викладання математики та природничих наук, шкіл менеджменту, доступ до Інтернету в школах (33%); навчання на робочому місці (33%), зокрема доступність дослідницьких та освітніх послуг, підвищення кваліфікації персоналу [4, с. 20]. Отже, серед показників, що забезпечують до-

сягнення нових рівнів конкурентоспроможності і на рівні регіонів, і на загальнодержавному, суттєву роль відіграє освіта як інституція, яка є чинником розвитку, гарантує формування перспектив.

Урешті – про інституціоналізм та категорію професіоналізму педагога. Поза всякими сумнівами, освіта, як і виховання, є відображенням наявних у суспільстві відносин. Створення та підтримання педагогічною наукою і практикою протягом багатьох років (радянський період) саме середовищ, а не просторово-часових форм буття освіти й культури, не тільки призвело до глибокої кризи названих інституцій освіти й культури, але й зумовило „гуманітарне вихолощення” освіти, унаслідок якого, зокрема в Україні, сучасні процеси, пов’язані зі створенням загальноєвропейського простору науки та освіти, відбуваються не однозначно, викликаючи чимало об’єктивно зумовлених претензій з приводу якості підготовки спеціалістів і суб’єктивно-емоційних оцінок освітньої системи загалом. М. Квієк, вивчаючи проблему співвідношення університету і держави в інституційному аспекті, зауважує: „Болонський процес надто фокусується на нових викликах і нових проблемах (тобто проблемах багатих демократій Західної Європи), а перехідні країни регіону, навпаки, досі оточені викликами і проблемами старого типу, народженими, переважно, в останнє десятиріччя переходом від елітної до масової вищої освіти при обмеженості ресурсів та в контексті грандіозної економічної трансформації від комуністичної до ринкової економіки” [5, с. 292]. Ці ж процеси інституційного характеру відображені й на понятті професіоналізму загалом та педагогічного – зокрема. Прийом до університетів, що здійснюється на основі тільки ЗНО, відкривши двері масам, актуалізував ресурсну проблему щодо професійних еліт, які, будучи нездатними протистояти комерціалізації, маркетингу, усім іншим „націям”, асимілюються. Через це з культурно-освітнього простору університету зникає його зв’язок із освітньою традицією, що є водночас передумовою для формування майбутніх традицій, тому що будь-яке моделювання, а тим більше проектування, яке неперерв-

но здійснюється в діяльності, передбачає ретроспекцію. Тобто існування культурно-освітнього континууму університету перетворюється в одномоментне, наповнюється не перевіреними часом цінностями та правилами сумнівної якості за принципами „клієнт завжди правий” і „святе місце порожнім не буває”, а професіоналізм формується з огляду на наявну ринкову кон’юнктуру, переважно передбачаючи певні гостро актуальні вміння замість глибинних компетенцій.

Підсумовуючи написане, зауважимо, що феноменологічно професіоналізм педагога є інституціонально зумовленим явищем, яке формується у визначених культурно-освітніх обставинах університетів, що виявляють просторово-часовий динамізм. Таким чином, вплив на професійні якості майбутніх учителів/вихователів можна й потрібно здійснювати на етапі університетської освіти, що „задає тональність” усьому подальшому розвитку професійної особистості.

Перспективами подальшого дослідження може стати виявлення проблем, які виникли з упровадженням Болонської системи освіти в сучасній вищій школі, та пошук способів її подолання.

Література

- 1. Бондаревская А. И.** Культурно-образовательное пространство вуза как среда профессионально-личностного саморазвития студентов : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. И. Бондаревская. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/kulturno-obrazovatelnoe-prostranstvo-vuza-kak-sreda-professionalno-lichnostnogo-samorazvitiy>.
- 2. Климов Е. А.** Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Изд-во «Ин-т практ. психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.
- 3. Ортега-і-Гассет Х.** Місія університету: електронний освітній ресурсний центр kmbs / Хосе Ортега-і-Гассет; пер. з ісп. Є. Гулевич. – К. : Києво-Могилянська Бізнес-Школа. – 24 с.
- 4. Звіт про конкурентоспроможність регі-**

онів України 2012. Назустріч економічному зростанню та процвітанню, опубліковано Фондом „Ефективне управління”. – К., 2012. – 207 с.

5. Квіск М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / Марек Квіск ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К., 2009. – 380 с.

* * *

Смолінська О. Є. Культурно-освітній простір сучасного педагогічного університету та професіоналізм його випускників

Проблема вищої освіти, особливо педагогічної, часто є питанням співвідношення особистісного та організаційного компонентів, їхньої пропорційності, взаємодій, тобто проблемою буття людини в певному соціальному середовищі, зокрема аспектів вибору, адаптації, обміну цінностями тощо. У статті розглянуто зв'язок між сутностями педагогічного університету, його культурно-освітнього простору та професіоналізму випускників з позицій феноменологічного підходу. Особливу увагу приділено проблематиці становлення інституціональності професіоналізму як суттєвого фактора під час дослідження процесів, що виявляються, з першого погляду, як окремі феномени культурно-освітнього простору, хоча з часом стають його суттєвими характеристиками, зокрема це активний перехід цінностей ринково-економічного типу в університетську педагогічну освіту.

Ключові слова: педагогічний університет, культурно-освітній простір, професіоналізм педагога.

Смолинская О. Е. Культурно-образовательное пространство современного педагогического университета и профессионализм его выпускников

Проблема высшего образования, особенно педагогического, часто является вопросом соотношения личностного и организационного компонентов, их пропорциональности, взаимодействия, т. е. проблемы бытия человека в определенной социальной среде, в т. ч. аспектов выбора, адаптации, обмена ценностями и т. д. В статье рассмотрена связь между сущностями педагогического университета, его культурно-образовательного пространства и профессионализма выпускников с по-

зиций феноменологического подхода. Обращено особое внимание на проблематику становления институциональности профессионализма как существенного фактора при исследовании процессов, проявляющихся, с первого взгляда, как отдельные феномены культурно-образовательного пространства, хотя со временем становящиеся его существенными характеристиками, в частности это перетекание ценностей рыночно-экономического типа в университетское педагогическое образование.

Ключевые слова: педагогический университет, культурно-образовательное пространство, профессионализм педагога.

Smolins'ka O. Ye. Modern Pedagogical University, Its Cultural and Educational Space and Pedagogical Professionalism of its Graduates

The article is devoted to the problem of higher education in general, and pedagogical education in particular, which is often viewed through the prism of the interrelation between personal and organizational components, i.e., as a matter of the human existence in the social environment, including the aspects of the selection, adaptation, and sharing of values, etc.

The article points to the relationship among the matter of pedagogical university, its cultural and educational space, and the pedagogical professionalism of its graduates from the standpoint of the phenomenological approach. Special attention is paid to the institutionalization of professionalism as an essential factor in the study of the processes that, at first sight, may seem unrelated phenomena of the cultural and educational space, but become, over time, its essential characteristics. An example of such evolution is the transition of market economy values to the university pedagogical education.

The author sees pedagogical professionalism as an institutionally conditioned phenomenon, emerging under certain cultural and educational conditions of universities. Thus, the formation of the professional skills of future teachers can and should start in the universities, which “set the tone” to the in-service development of professional identity.

Key words: pedagogical university, cultural and educational space, pedagogical professionalism.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.